

Den heliga tillväxten

av

Richard Johnsson¹

Medan debatten om tillväxten går vidare är det få som verkar ha funderat på vad det egentligen är som ska växa. Är det inkomsterna, lönerna, vinsterna, BNP, NNP eller kanske något annat? I denna uppsats diskuteras vad begreppet tillväxt och vad en skenbar synonym, framåtskridande, implicerar. Det visar sig vara helt skilda begrepp där i uppsatsen det senare förespråkas ersätta det förra, såsom det förra faktiskt i mitten av 1900-talet ersatte det senare.

1. Tillväxt kontra framåtskridande

Tillväxt är ett mycket rikt begrepp; ett rikt begrepp i det avseendet att många använder det, få verkar ha funderat över dess innebörd och därmed att det kan avse en hel del olika saker. Vid den tid då exempelvis Gustav Cassel skrev sin *Teoretisk socialekonomi* (1934) använde man inte ordet tillväxt utan använde istället ordet framåtskridande. Han talar om den framåtskridande hushållningen (hushållning är det svenska ordet för ekonomi) och menar med det ett framåtskridande ”så som det framträder i en växande produktion” (s.57). Han menar alltså att framåtskridande är att en ökad mängd varor och tjänster produceras (dvs realkapital). Om det vid en tidpunkt existerar mer realkapital jämfört med tidigare, då har man haft framåtskridande. Men någonstans i mitten av 1900-talet ersattes ordet framåtskridande med ordet tillväxt. De kan kanske tyckas vara synonymer, men det visar sig vid närmare granskning att så inte är fallet. Om begreppet tillväxt skriver den amerikanske ekonomen George Reisman bl a²:

“Growth is a concept that applies to individual living organisms. An organism grows until it reaches maturity, then it declines, and sooner or later dies. The concept of growth is also morally neutral, equally capable of describing a negative as a positive: tumors and cancers can grow. Thus the concept of growth both necessarily implies limits and can easily be applied negatively.”

Tillväxt berör enskilda organismer, är begränsat till dessas i sin tur av naturen väldigt begränsade förutsättningar och kan alltså användas i både positiv och negativ bemärkelse. Däremot kan framåtskridande ske över tiden helt oberoende av den enskilde individens egna livsfaser. Därmed finns ingen praktisk begränsning när det gäller hur mycket framåtskridande som kan inträffa. Vidare, framåtskridande kan inte användas i negativ bemärkelse. Tillväxt och framåtskridande är därför inte synonymer för ett och samma begrepp, utan helt skilda begrepp.

Inom nationalekonomin har detta begreppsbyte, från framåtskridande till tillväxt, fått till följd att man idag exempelvis talar om för mycket tillväxt, för snabb tillväxt eller uthållig tillväxt. Det skulle vara omöjligt att på motsvarande sätt tala om för mycket framåtskridande eller uthålligt framåtskridande. Det skulle ju t ex innebära att om vi får det mycket bättre så får vi det sämre, vilket ju måste vara en logisk kullerbytta värd ett latinskt namn. Eller att vi måste få det bättre men att det av någon obegriplig anledning inte bör ske för snabbt. Vi kan alltså börja med att konstatera att det finns skillnader mellan att använda begreppet framåtskridande jämfört med att använda begreppet tillväxt. Men låt oss studera begreppet tillväxt ytterligare.

¹Doktorand i nationalekonomi, Uppsala Universitet. Copyright © 2002 Richard Johnsson. All rights reserved. Författaren nås via richardbjohnsson@tiscali.se.

² George Reisman noterar detta byte i ordval i sin *Capitalism*, kapitel 3, där han i sin tur hänvisar till Ludwig von Mises privatseminarier. Citatet är från *Capitalism*, s.106. På engelska talar man om *progress* (framåtskridande) respektive *growth* (tillväxt).

2. Tillväxt i vad?

När man idag talar om tillväxt, vad är det egentligen man avser? Vad ska växa? Ofta talas det om tillväxt för ett företag eller en bransch, vilket skulle kunna betyda att företagets eller branschens totala försäljningsintäkter eller omsättning ökar, dvs att det nominella belopp som motsvarar försäljningsintäkterna eller omsättningen växer. I ett samhälle utan pengar, måste var och en antingen vara självförsörjande eller byta till sig andra önskvärda varor och tjänster. I det första fallet kommer den enskilde att kunna förbättra sin livssituation genom att spara och ackumulera realkapital så att mer kan produceras och konsumeras i framtiden. I det andra fallet kommer den enskilde snart inse att denne av någon anledning, såsom personlig förmåga eller geografisk belägenhet, har vissa komparativa fördelar gentemot andra i produktionen av en viss typ av vara. Den enskilde kan genom specialiseringen och fritt utbyte med andra avsevärt förbättra sin livssituation och av den anledningen uppstår den ultimata samarbetsformen i ett samhälle – arbetsdelningen (division-of-labor). Om detta skriver Ludwig von Mises³: "[...] we have, over the course of the centuries, had the development of systems that are based on what is called the exchange. The exchange derives from the Latin words so often used to describe in the most simple way the characteristic conditions, *do ut des*—I give in order that you should give—meaning I give in order to exchange with you. In the course of the centuries, this brought about all those conditions which we now consider as conditions of modern civilized life." I ett fredligt och fritt samhälle finns inget annat sätt att samarbeta än att hela tiden erbjuda något i utbyte – *do ut des*. Men för att undvika problemet med att hela tiden vara begränsad i sitt utbyte till att handla med någon som i sin tur vill ha just det jag är intresserad av, kommer snart att indirekta byten ske. Ur det växer det snart fram att vissa varor är bättre lämpade för indirekta byten och dessa varor blir så småningom allmänt accepterade som pengar. Historiskt sett har de ädla metallerna av rationella skäl antagit formen som medium för indirekta utbyten av varor och tjänster⁴. När så övergången till ett monetärt samhälle håller på att ske uppstår följande situation, så väl återgiven av Cassel (s.357):

"Sedan dylika allmänna bytesmedel kommit i bruk, kan man avyttra en vara utan att omedelbart behöva bekymra sig om vilken vara man skall byta till sig, man tar utan vidare det allmänna bytesmedlet i ersättning. Man säger då att man s ä l j e r sin vara. När man sedan kommer till någon annan plats och förvärvar någon produkt man önskar ha för bytesmedlet, så säger man att man k ö p e r denna produkt. På detta sätt sönderfaller nu bytet i två delar, en försäljning och ett köp. Dessa handlingar bli självständiga och äro både i tid och rum oberoende av varandra. Därigenom underlättas givetvis bytesmöjligheterna i en utomordentlig grad."

Utifrån detta kan vi se hur den enskildes intresse för att förbättra sin materiella levnadssituation förvandlas till ett mer specifikt intresse att förbättra sin finansiella livssituation. Genom att köpa billigt och sälja dyrt kan den enskilde förbättra sin finansiella ställning och därmed även den materiella. Detta är innebörden i det på sina håll så föraktade vinstmotivet⁵. Givet detta är det därför alldeles naturligt för den enskilde företagaren, för en grupp av företagare, för den enskilde löntagaren, eller för en grupp av löntagare att önska att intäkterna och inkomsterna ökar med tiden. Och det finns inget konstigt med en situation där vissa individer även lyckas med att förbättra sin livssituation genom att tjäna mer pengar.

³ Se hans *Socialism vs. Market Exchange*, som finns att läsa på www.mises.org.

⁴ Det finns dock exempel på ord som lever kvar och som vittnar om att även annat än metaller varit pengar. Cassel skriver (s.360): "I engelska språket bevaras ännu ordet grain, som betyder sädeskorn, såsom beteckning för vikter, med vilka man väger guld. Kärnan i Johannisbrödfrukten, som på grekiska heter keration, användes också för att väga guld, och vi har ett minne härav, då vi tala om att våra guldringar ha så och så många "karats" frihet. [...] Det latinska ordet pecunia, som vi ha kvar i ordet pekuniär, betyder ursprungligen i boskap räknad förmögenhet och härstammar från ordet pecus, boskap. Det engelska fee, som betyder arvode, är detsamma som det tyska Vieh, som betyder kreatur. Ordet kapital, som i olika former spelar en så stor roll i det moderna språket, härstammar från det latinska ordet caput, huvud, och är återigen en erinran om den gamla värderäkningen i oxar, som taldes per huvud." För mer om pengars ursprung, se Carl Mengers *On the Origins of money*, on-line på <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/menger/money.txt>.

⁵ Om källan till vinsterna i hela ekonomin, dvs hur det är möjligt att företagare i normalfallet kan se intäkterna överstiga kostnader, se Källorna till vinsterna i ekonomin, del I-II, i denna skriftserie.

Det är istället när man börjar prata om att alla företag eller branscher samtidigt ska växa, och därmed det genomsnittliga företaget, den genomsnittliga branschen och ekonomin som helhet, som det börjar bli lite konstigt. Ett vedertaget mått på de samlade utgifterna för konsumtionen, och därmed rimligtvis för intäkterna från produktionen, är BNP⁶. 1980 motsvarade exempelvis BNP i Sverige 545 265 miljoner kronor medan BNP år 2000 motsvarade 2 098 451 miljoner kronor. BNP har därmed växt med nästan 300 procent under dessa 20 år. Det skulle därmed betyda att företagens intäkter skulle ha ökat i motsvarande mån. Men hur det är möjligt att företagens intäkter år 2000 kan vara fyra gånger så stora som 1980? Hur det är möjligt att BNP idag kan vara fyra gånger så stor som 1980? Hur det är möjligt att vi idag kan spendera fyra gånger så mycket pengar som 1980? Vad är den främsta bestämningsfaktorn till hur mycket pengar vi kan spendera? Tja, den främsta bestämningsfaktorn till hur mycket pengar vi kan spendera totalt sett är givetvis hur mycket pengar som det finns totalt sett. Den främsta förklaringen till att vi kan spendera fyra gånger så mycket pengar i år jämfört med 1980 är att det finns mer pengar. Detta är inget konstigt för den som tar kvantitetsteorin på allvar, vilket dessvärre mycket få ekonomer gör idag⁷. Men för den som faktiskt tar kvantitetsteorin på allvar måste därmed allt prat om tillväxt i mängden pengar som spenderas te sig tämligen ointressant.

3. Noll-tillväxt och framåtskridande

Låt oss istället föreställa oss att mängden pengar som spenderas på varor och tjänster är konstant⁸. Låt säga att omsättningen i en viss bransch eller för ett visst företag ökar. Det betyder att de genomsnittliga utgifterna för deras typ av produkter ökar och att några därmed anser det vara värt att lägga mer pengar på sådant. Men för att den totala mängden utgifter ska hållas konstant krävs att något annat eller några andra företag på annat håll ser motsvarande minskning i omsättningen. Eller med andra ord att några har ansett det vara mer värt att lägga pengar på annat, på bekostnad av dessa. Det enda sätt på vilket det genomsnittliga företaget kan se sin omsättning öka är därmed att mer pengar spenderas totalt sett. Då kanske den nyfikne undrar hur ekonomin skulle fungera med en konstant utgiftsnivå för varor och tjänster? Ekonomin växer ju inte, tillväxten är noll! Svaret är att även om tillväxten är noll, kan produktionen förändras ändå. För vad man får för en viss summa pengar är helt avhängigt av priserna. Hur många liter mjölk jag får för hundra kronor beror helt och hållet på priset på mjölken. Låt oss utveckla detta.

Vi börjar hur en konstant utgiftsnivå skulle te sig. En konstant nivå på utgifterna för varor och tjänster skulle, approximativt och sett över tiden, uppstå om penningmängden fixerades och varje krona hade reell täckning. Det skulle kunna ske med hjälp av exempelvis en guldmüntfot med krav på hundraprocentiga reserver. Då kan ingen påtaglig pris- eller penningmängdsinflation förekomma och då guldets inte kan gå upp i rök, inte heller någon deflation. Under ett sådant system skulle tillväxt vara ett ointressant begrepp sett till ekonomin som helhet. Enskilda företag skulle växa, men alltid på bekostnad av andras minskade omsättning.

Istället skulle framåtskridande ske tack vare att den fria konkurrensen hela tiden skulle leda till lägre priser. Det sker i princip idag, även om detta faktum till stor del döljs av att mängden pengar ökar i större utsträckning än företagen lyckas sänka sina priser⁹. Det enda sätt framåtskridande – dvs mer varor och tjänster – kan vara möjligt vid en konstant total

⁶ Även om måttet är helt felaktigt. Se *Den felande länken* i denna skriftserie. BNP mäter endast ca en tredjedel av alla utgifter och inkomster i ekonomin.

⁷ Se *Om kvantitetsteorin* i denna artikelserie för en beskrivning av den teorin som läsaren säkert inte sett förut.

⁸ Dvs vi gör antagandet om 'invariabla pengar', ett begrepp som beskrivits denna skriftserie under titeln *Ett ekonomiskt laboratorium*.

⁹ Se *Om Say's lag* i denna skriftserie.

utgiftsnivå är alltså genom att priserna sänks. Det betyder bl a att det genomsnittliga företaget inte alls skulle se sin omsättning öka från år till år. Inte heller den genomsnittlige löntagaren skulle se sin nominella lön (dvs mängden pengar i lönekuvertet) öka från år till år. Istället skulle den genomsnittlige löntagaren få det bättre genom att kostnaderna för att ersätta kapitalvaror i produktionen skulle falla. Dessutom skulle löntagaren få det bättre genom att, precis som den genomsnittlige löntagaren, kunna njuta av lägre priser på konsumtionsvaror. Med andra ord skulle en konstant total utgiftsnivå för varor och tjänster i en framåtskridande ekonomi leda till fallande priser. Dessa fallande priser skulle i sin tur leda till högre reala vinster och reala löner, även om den genomsnittliga nominella lönen eller nominella vinsten var konstant. Låt oss även påpeka att fallande priser orsakade av ökad produktion inte är detsamma som deflation. De totala vinsterna påverkas inte och inga allmänna problem med återbetalningar av lån – en av huvudingredienserna i en deflation – uppstår därmed. Deflation är istället prisfall orsakade av en minskad penningmängd och cirkulation.

4. En tankeställare

Efter dessa rader hoppas jag läsaren tar sig en funderare på vad gott den heliga tillväxten verkligen för med sig. Att alla talar om tillväxt utan att tänka på vad de talar om är en av de stora gåtorna inom nationalekonomin. Men det faktum att ekonomer ofta talar om tillväxt i BNP förklarar varför alla lekmän på området också gör det. Det är dock oklart varför vi skulle få det bättre bara för att vi totalt sett kan spendera mer pengar, något som kanske tillväxtförespråkarna bör fundera på. I själva verket är det så att den totala utgiftsnivån i ekonomin, dvs det som BNP sägs mäta, inte har något som helst att göra med vad som verkligen produceras¹⁰. För vad man får för en given summa pengar är helt avhängigt av priserna. Ett av de högsta tillväxttalen i historien torde ha infallit i Tyskland 1923 då mängden pengar som spenderades ökade tusentals gånger om.

En ökad nominell efterfrågan (dvs ökad BNP) är varken ett tillräckligt eller ens ett nödvändigt villkor för ökad real efterfrågan. Däremot kan det visas att ett ökat utbud är både ett nödvändigt och ett tillräckligt villkor för en ökad real efterfrågan¹¹. Därmed borde vi egentligen kunna utesluta tillväxt i BNP ur diskussionen. Ett nödvändigt och tillräckligt villkor för en ökad real efterfrågan är alltså ett ökat utbud av varor och tjänster - med andra ord en växande produktion. Tillväxt kan till och med vara ett hinder för framåtskridande och ökad real efterfrågan genom att det ger möjligheter till att komma över pengar utan föregående produktion, dvs via ett åsidosättande av bytesprincipen *do ut des*.

"The worst thing that can happen to a good cause is, not to be skillfully attacked, but to be ineptly defended", skrev visst Frederic Bastiat (i engelsk översättning från franskan). Läs och begrunda följande rader, rader från ett av de partier som säger sig vilja öka vårt välstånd:

Rapport, 2002-09-05

Moderaternas partiledare Bo Lundgren och ekonomisk-politiska talesman Gunnar Hökmark presenterar rapporten "Tillväxtens utmaningar". Där redovisas hur Sverige sedan 1970 halkat efter omvärlden i tillväxt. Detta drabbar alla svenska hushåll i form av lägre välfärd.

Sverige har under lång tid haft lägre tillväxt än omvärlden. Att vi faller efter har inte med skiftande konjunkturer att göra, utan med att ekonomin lider av grundläggande strukturproblem. För att beskriva den underliggande tillväxtkraften i en ekonomi brukar man beräkna något som kallas för den "potentiella tillväxttakten". Man kan säga att den potentiella tillväxttakten är den tillväxttakt som är långsiktigt hållbar för en ekonomi.

¹⁰ Under antagandet om en konstant utgiftsnivå är sambandet mellan nationalinkomsten och produktionen till och med det inversa. Se *Källorna till vinsterna i ekonomin* i denna skriftserie.

¹¹ Se *Om Say's lag* i denna skriftserie för mer om det.

Den långsiktigt uthålliga tillväxttakten i Sverige beräknas av Konjunkturinstitutet vara omkring 1,9 procent. I EU är motsvarande siffra 2,2 procent och i USA omkring 3 procent. Det är detta förhållande – präglad av för litet arbetskraftsutbud och för låga investeringar – som är bakgrunden till att Sverige tappat tillväxt i förhållande till andra länder, till att vi fallit från fjärde till sjuttonde plats i välståndsligan.

Ett land kan under enskilda år växa snabbare än denna tillväxttakt, men ekonomin drabbas då av överhettningstendenser – t.ex. brist på arbetskraft och löneökningar som är snabbare än ekonomin tål, med påföljande penningvärdesförsämring, eller höjda räntor. Sådan överhettning skadar ekonomin och gör att tillväxten längre fram blir lägre.

Personligen instämmer jag mer i orden att man ”ska titta närmare på tillväxtens innehåll och fokusera på vad som produceras och konsumeras, och om livskvaliteten ökar”. Orden kommer från Miljöpartiets partiprogram och de verkar faktiskt ha insett det meningslösa i att vi totalt sett hela tiden tjänar och spenderar mer pengar. De talar aldrig om tillväxt i positiv bemärkelse och de säger t ex inte ”hållbar tillväxt” utan ”hållbar utveckling” (där det senare i.o.f.s. kan betyda vad som helst, men allt som oftast mindre frihet och mer regleringar). Även om jag anser att miljöpartister normalt brister fundamentalt i sina analyser av en rad fundamentala frågor, så bör de beundras för sin principfasthet och för de enstaka fall där de nått längre än andra i sin analys. För att nu inte Bastiats ord ska besannas fullt ut bör nog de nuvarande tillväxtförespråkarna, istället för att förespråka tillväxt, förespråka framåtskridande och ökad real produktion¹², åtminstone om de verkligen har för avsikt att skapa förutsättningar för ett ökat välstånd. Annars finns risken att Miljöpartiet framstår som det intellektuella, principfasta och framåtskridande partiet, med allt vad det skulle innebära (läs! bakåtskridande).

¹² De finns givetvis även de som talar om tillväxt i termer av en ökad volym reella varor och tjänster. Men varför då inte använda ordet framåtskridande, när det är vad det är och då termen historiskt sett är den vedertagna?